

Terzi Baba'nın 'Kenzü'l-Miftâh' Adlı Eserinde Bazı Tasavvufî Kavramlara Yaklaşımı

The Approach of Terzi Baba on Some Sufi Concepts in His Work
'Kenzü'l-Miftâh'

Nuran ÇETİN

Dr. Öğr. Üyesi, Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı.
Dr. Lecturer, Bülent Ecevit University, Faculty of Theology, Department of Sufi,
Zonguldak/Turkey.

ORCID ID: orcid.org/0000-0001-5763-9815

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 1 Mart / March 2018

Kabul Tarihi / Date Accepted: 23 Nisan / April 2018

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2018

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

DOI: 10.29288/ilted.399925

Atıf / Citation: Çetin, Nuran. "Terzi Baba'nın 'Kenzü'l-Miftâh' Adlı Eserinde Bazı
Tasavvufî Kavramlara Yaklaşımı / The Approach of Terzi Baba on Some Sufi
Concepts in His Work 'Kenzü'l-Miftâh'. *ilted: ilahiyat tetkikleri dergisi / journal of
ilahiyat researches* 49 (Haziran/June 2018/1): 207-234. doi: 10.29288/ilted.399925

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/ilted> | <mailto:ilahiyatdergi@atauni.edu.tr>

Copyright © Published by Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /
Ataturk University, Faculty of Theology, Erzurum, 25240 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Muhammed Vehbi meşhur adıyla Terzi baba XIX. yüzyılda yaşamıştır. Adı geçen zât, Abdullah Mekki vasıtasıyla Nakşibendiyye tarikatının Hâlidîyye kolunun kurucusu Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'ye (ö. 1242/1827) intisâb etmiş ve onun halifesi olmuştur. Terzi Baba, Nakşiliğin Hâlidî kolunun Erzincan ve dolaylarında yayılmasında önemli görevler üstlenmiştir. Bununla birlikte o, tasavvufa dair konuları şiirsel ifadelerle “Kenzü'l-Miftâh” adlı eserinde dile getirmiştir. Bu makalede, Muhammed Vehbi'nin tasavvufî anlayışını yansıtan düşünceleri onun günümüze ulaşan tek eseri “Kenzü'l-Miftâh” bağlamında incelenecektir. İki bölümden müteşekkil makalenin birinci kısmında Muhammed Vehbi'nin hayatı ve eserleri, ikinci kısmında “Kenzü'l-Miftâh” adlı eserindeki tasavvufî düşüncelerine yer verilecektir. Sonuç kısmında ise konuyla ilgili değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Tasavvuf, Mutasavvıf, Muhammed Vehbi Hayyât Erzincânî, Terzi Baba, Kenzü'l-Miftâh.*

Abstract

Muhammed Vehbi, also known as Terzi Baba, lived in XIX. century. He devoted himself to Mawlânâ Khâleed al-Baghdâdî (d. 1242/1827), the founder of the Halidiyye branch of the Naqshbandi cult through 'Abdullah Makkî, and became his caliph. Terzi Baba had undertaken important duties in spreading the Hâlidî branch of the Naqshbandi cult in Erzincan and its surroundings. He expressed mysticism with poetic expressions in his work Kenzü'l-Miftâh. In this article, the thoughts reflecting Muhammed Vehbi's mystic understanding will be examined in the context of his only work, Kenzü'l-Miftâh which is the only surviving work of his. In the first part of the manuscript, which consists of two parts, Muhammed Vehbi's life and works will be dealt with; and in the second part, his sufistic ideas mentioned in his work Kenzü'l-Miftâh will be examined. In the conclusion part, an evaluation about the subject will be done.

Keywords: *Sufism, Sufi, Muhammed Vehbi Hayyat Erzincanî, Terzi Baba, Kenzü'l-Miftah.*

Extended Summary

Sufism has the qualities of training sufistic people who know the meaning of life and who guide he society through institutions such as Islamic lodges and cults. The sufi scholars trained people in sufi institutions, carried out important tasks to improve the society with sufistic point of view and trained individuals with mystical methods of discipline. It is understood that these institutions were supported both by the people and by the Ottoman Sultans because these institutions had undertaken important duties mentioned above. The activities carried out by sufistic personalities that shaped the life of the Ottoman society, the works they performed, the opinions they put forth are of great importance in terms of their recognition of those times. In this sense, Muhammed Vehbi Hayyat Erzincanî (d.1264/1847-48) was one of the people who influenced the socio-cultural texture of everyday life in the Ottoman Empire.

Muhammed Vehbi Hayyat Erzincanî, as understood from his title, was a sufi who lived in Erzincan and became a member of the Naqshbandi cult. The prominent aspect of him in mystical terms is that he lived in the same period with Mawlânâ Khâleed al-Baghdâdî (d. 1242/1827) who was the founder of Naqshi-Khâlidî branch among the Ottoman sufis of the 19th century, and he was the caliph of him. Although Muhammed Vehbi made much progress in spiritual sciences, it is understood that he could not receive education in physical sciences. As a matter of fact, he became a tailor to make a living and could not find the opportunity to study

physical sciences because of financial difficulties. He acquired the religious knowledge needed in everyday life through oral culture. However, based on his mentioning the term “Vehbi” it is understood that Allah gave sciences to him. However, in this article, he is mentioned with the name “Terzi Baba” which is his famous name.

It is understood that the environment in which Terzi Baba lived had a great influence in the development of his Sufistic personality. In this sense, Erzincan, the hometown of Terzi Baba, constitutes one of the most active cities in those times in terms of activities in science and knowledge fields. Because of this, the intensity of institutions contributing to the development of Turkish Islamic culture and civilization such as mosques, schools, madrasas, Islamic lodges attract attention in this city. The Islamic lodge, which belonged to the Makkî branch of the Hâlidî, where Naqshbandi moral manners and rules dominated under the leadership of Terzi Baba, is one of them.

As a person who devoted his life to the path of truth, Terzi Baba lived a life in the direction of God's consent; and passed the principles and experiences in his life to people around him. Although 170 years has passed since his death, which means almost two hundred years, his views expressed in the work of Terzi Baba, *Kenzu'l-Miftah*, have come up to day by way of his admirers.

Terzi Baba explained the spiritual experiences he received from the spiritual world through oral culture in a poetic narration. The experience in the realm of meanings mentioned by the Terzi Baba may be explained with the fact that he had first been taught by Kâdiri and then by Naqshi cults. As a matter of fact, while he was a dervish belonging to the cult of Kâdiri in his younger ages, he became a member of the Naqshi cult by means of 'Abdullah Makkî, the leading caliph of Mawlânâ Khâleed al-Baghdâdî and completed his course with him. In this respect, he was a dervish who had merged the truths of celi (Kâdiri) and hafi (Naqshi) cults in his spiritual world.

It is possible to treat the mystic life of the Terzi Baba in two terms. In this sense, he was a Kâdirî member during his youth, and a Naqshbandi member during his years around forty years of age. As a matter of fact, while Terzi Baba was about forty years old, he became a member of the Naqshbandi cult with the help of 'Abdullah Makkî, who was of the students of Mawlânâ Khâleed al-Baghdâdî, who visited Erzincan in those times. After completing his course of study with his ability in spiritual sciences, he became the caliphate and pioneered the mystical activities and the spreading of the Khalidi branch of Naqshi cult in Anatolian territory. Terzi Baba trained Leblebici Baba, Irşadi Baba and Abdülbâkî Baba, who were influential in spread and of Khâlidî branch.

Since Terzi Baba was from the Naqshbandi cult, he mentioned statements that praised this cult in his work mentioned above. In addition, he expressed his views on various topics such as destitution, ascetism, taqwa, dhikr, rabita, love, destiny, surrender, paradise, havatr, and being perfect human. It is understood that the family tree of Terzi Baba reached to Mawlânâ Khâleed al-Baghdâdî by his successor 'Abdullah Makkî.

As it is known, sufis made use of sciences like poetry, music, literature etc. to make their works be influential in the eye of the people. Terzi Baba was one of our sufi poets who used poetry as a tool in his dawah i.e. his announcement of the religion. He wrote his poetry with the nickname “Vehbi”.

Terzi Baba, who is one of the spiritual architects of Anatolia, explained the spiritual experience he had in his work called *Kenzu'l-Miftah*, in the frame of religious experience, with the help of sharia, cult, truth, ma'rifah sometimes with symbolic expression and sometimes with reference to verses of the Quran and Hadiths. In this respect, he can be likened to figures like Yunus Emre and Ummî Sinân who used poetry skillfully in their mystical works.

In order to fill the spiritual void in today's world where people experience stress, depression, conflict and violence due to their dominating religious dissatisfactions, there is a need to know people who are sincere and who are able to shed light to the times in which they lived and to our present time, like Terzi Baba. In this sense, Anatolian geography hosts the persons who can guide the present-day humanity and future generations. Nevertheless, in order for societies to protect their existence and direct the future, they must protect their assets and social and cultural elements inherited and transfer them to next generations in the most accurate way.

Undoubtedly, the spiritual persons like Terzi Baba, who were raised with our own values, and who were men of science, ideology and spiritual world, are the important cultural values that we have acquired from history. Our duty is to uncover and benefit from this heritage; and convey it to next generations in the most accurate way.

GİRİŞ

Tasavvuf, bünyesinde yer alan tekke ve tarikat gibi kurumlar vasıtasıyla hemen her dönemde topluma yön veren mânâ erlerini yetiştirmiş bir niteliğe sahiptir. Mutasavvıflar, bir taraftan bireyleri tasavvufî terbiye metodları ile eğitirken, diğer taraftan da toplumları ahlâkî yönden iyileştirmeye yönelik önemli vazifeler icrâ etmişlerdir. Bu ve benzeri görevleri üstlenmeleri sebebiyle söz konusu kurumların, hem halk hem de Osmanlı sultanları tarafından desteklendiği anlaşılmaktadır. Osmanlı toplumunun ictimâî hayatını şekillendiren mutasavvıf şahsiyetlerin yürüttükleri faaliyetler, kaleme aldıkları eserler, ortaya koydukları görüşler, o dönemin daha yakından tanınması bakımından büyük önem arz etmektedir. Bu anlamda Osmanlı'da gündelik hayatın sosyo-kültürel dokusu üzerinde etkili olmuş şahıslardan biri de Muhammed Vehbî Hayyât Erzincanî'dir (ö. 1264/1847-48).

Muhammed Vehbî Hayyât Erzincanî, nisbesinden anlaşılacağı üzere Erzincan'da yaşamış, Nakşibendiyye tarikatına mensup bir sûfidir. Adı geçen zâtın tasavvufî anlamda öne çıkan yönü ise, XIX. yüzyıl Osmanlı mutasavvıfı Nakşî-Hâlidî kolunun müessisi Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî (ö. 1242/1826-27) ile aynı dönemde yaşaması ve onun halifesi olma görevinin kendisine tevdi edilmiş olmasıdır. Muhammed Vehbî, bâtinî ilimlerde ilerleme katetmesine rağmen onun zâhirî ilimleri tahsil edemediği anlaşılmaktadır. Nitekim mutasavvıfımız, maddî imkânsızlıklar sebebiyle maişetini temin için terzilik mesleği ile iştigal etmiş, bu sebeple ilim tahsil imkânı bulamamıştır. O, gündelik hayatta lazım olan dinî bilgileri sözlü kültür yoluyla edinmiştir. Fakat Vehbî isminden ve eserinde dile getirdiği düşüncelerinden hareketle onun, ledünnî ilme mazhar olduğu tahmin edilmektedir. Bununla birlikte bu makalede, adı geçen zâtın onun meşhur olduğu "Terzi Baba" ismiyle bahsedilecektir.

1. ERZİNCANLI BİR SÜFÎ: TERZİ BABA

1.1. Hayatı

Terzi Baba'nın doğum yeri ve tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, Erzincan'ın merkezine bağlı Sarıgöl Köyü'nde dünyaya geldiği tahmin edilmektedir.¹ Terzi Baba elli dokuz yaşında vefat etmiştir. Dolayısıyla bu durum göz önünde bulundurulduğunda, onun tevellüdünün takriben 1204/1788-1789 yılı olması muhtemeldir.

Terzi Baba'nın asıl ismi Muhammed Vehbî'dir. O, *Kenzü'l-Miftâh* adlı eserinde Hayyât Vehbî (Terzi Vehbî) olarak kendisinden bahsetmiştir. Babası Fâzılzâde Abdurrahman Efendî'dir.² Muhammed Vehbî terzilik mesleği ile iştigal ettiği için,³ halk

1 Nurettin Albayrak, "Terzi Baba (ö. 1264/1848)", *Sahâbeden Günümüze Allah Dostları* (İstanbul: Şûle Yayınları, 1996), 9: 96; Tahir Erdoğan Şahin, *Anadolu'nun Tarihi Akışı İçerisinde Siyasî, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Açardan Erzincan Tarihi* (Erzincan: Erzincan Hayra Hizmet ve Dayanışma Vakfı, 1985), 2: 278.

2 Nurettin Albayrak, "Terzi Baba", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40: 521.

3 Terzi Baba'nın dükkânı o günkü Erzincan'ın Taş-hân mevkiinde idi. Şahin, *Erzincan Tarihi*, 2: 278. Terzi Baba'nın terzilik yaptığı dükkânı, günümüzde Kasaplar çarşısı başında bulunan yerde mescide dönüştürülmüştür. Mehmet Fatsa, *Tasavvufta Mekki Kolu* (İstanbul: Mavi Yayınları, 2000), 103.

arasında bu yönüyle yani “Terzi Baba” namıyla meşhur olmuştur.⁴ Bununla birlikte o, “Terzi Ağa”, boyunun uzun olmasından dolayı “Uzun Terzi Ağa” gibi isimlerle de tanınmıştır.⁵

XIX. yüzyılda yaşayan Terzi Baba'nın sûfi kişiliğini günümüze aktaran kaynaklardan biri hiç şüphesiz ki, Aşçı İbrahim Dede'nin *Aşçı Dede'nin Hatıraları* adlı eseridir. Nitekim Aşçı İbrahim Dede, Terzi Baba'nın vefatından yaklaşık dokuz yıl sonra 1273/1856'da bir vesile ile Erzincan'a gitmiştir. Gezip gördüğü bu şehirdeki anılarını söz konusu eserinde kaleme almıştır.⁶ Derviş Aşçı İbrahim Dede,⁷ seyahatname türü olan mezkûr eserinde Terzi Babadan sıkça bahsetmiştir. Bu anlamda Terzi Baba'nın mesleğinin batınî dildeki yorumunu o, şu cümlelerle dile getirmiştir: “Hazret-i Pîr Muhammed Vehbî Hayyât mazhar-ı hubb-ı zâtullâh olup, kendileri terzi olduğu cihetle değil yalnız dervişlerin, cümle turuk-ı aliyye sâlikânın ve belki cümle mahlûkun ve lâ-şek ve lâ-şüphe cemî' avâlimin mihen ü meşakkat-ı bâtın u zâhirden pâre olmuş kalplerini diker, çünkü usta terzidir.”⁸

Nisbesinden anlaşıldığı üzere Terzi Baba'nın memleketi Erzincan'dır.⁹ Fakat Terzi Baba, çırağı olan Kâdiriyye tarikatına mensup aynı isimde bir başka zâtlâ karıştırılmış ve mutasavvıfımızın Erzurumlu olduğu da ifade edilmiştir.¹⁰ Bahse konu olan diğer Terzi Baba ile Aşçı İbrahim Dede tanışmış ve bunu şu ifadelerle zikretmiştir: “İşte yola çıkmak üzere iken o esnâda Erzurumlu Terzi Baba tesmiye ederler. İhtiyâr bir âşık-ı sâdik, tarîk-i Kâdiriyye'den bir derviş var idi. Çok muhabbet ederdim. Vaktiyle Erzincan'da Hazreti Pîr Muhammed Vehbî Hayyât Efendimizin yanında çıraklık etmiş ve şimdi Erzurum'da fakîr-i hâl bir dükkânı var, terzilik eder.”¹¹

1.2. Tasavvufî Kişiliği

Terzi Baba'nın genç yaşta tasavvufla tanıştığı anlaşılmaktadır. Nitekim o, erken yaşlarda “Şirvanlızâde” lakablı Kâdirî şeyhine intisâb etmiş ve seyr u sülûk yoluna girmiştir. Terzi Baba, kırk yaşlarında iken Hâlid-i Bağdâdî'nin halifesi Abdullah Mekki'ye intisâb etmiş¹² ve seyr ü sülûkunu tamamlamıştır. Bununla birlikte Terzi

4 Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333), 1: 50.

5 Albayrak, “Terzi Baba”, 521. Aşçı İbrahim Dede, Terzi Baba'nın kerâmetlerinin uzun süre devam etmesi hasebiyle “Uzun Terzi Ağa” diye isimlendirildiğini zikreder. Aşçı İbrahim Dede, *Çok Yönlü Bir Sûfînin Gözüyle Son Dönem Osmanlı Hayatı Aşçı Dede'nin Hatıraları*, haz. Mustafa Koç-Eyüp Tanrıverdi (İstanbul: Kitabevi Yayıncılık, 2006), 1: 339.

6 Aşçı İbrahim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları*, 1: 344.

7 1243/1828 yılında İstanbul'da doğan Aşçı İbrahim Dede, Süleymaniye Rüşdiyesi'ni bitirdikten sonra memuriyet hayatına başlamıştır. Genç yaşta Mevlevîliğe intisâb etmiştir. 1855/1271 yılında Dördüncü Ordu Rûznâmçeciliği vazifesiyle Erzurum'a gitmiştir. Erzincan'da bulunduğu sırada Terzi Baba'nın halifesi Fehmi Efendi vesilesiyle Hâlidîyye tarikatına bağlanmış, seyr ü sülûkünü tamamladıktan sonra hilâfet almıştır. Nihat Azamat, “Aşçı İbrahim Dede Mecmuası”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 3: 546.

8 Aşçı İbrahim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları*, 4: 1737.

9 Albayrak, “Terzi Baba”, 9: 96.

10 Albayrak, “Terzi Baba”, 521.

11 Aşçı İbrahim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları*, 1: 456.

12 Albayrak, “Terzi Baba”, 521.

Baba'nın, mânâ ilmine muttali olduğu anlaşılmaktadır. Aşçı İbrâhim Dede, bu duruma işaret ederek Terzi Baba'nın “edîb-i müstakîm”, “musallî”, “müttakî”, “âbid” ve “zâhid” gibi vasıfları üzerinde taşıyan bir zât olduğunu belirtir.¹³ Aşçı İbrâhim Dede'nin ifadesiyle Terzi Baba zühd, takvâ, rızâ gibi hakikatleri hem sûretinde hem sûretinde yaşamış sûfidir. Terzi Baba'nın tasavvufî yönünü günümüze aktaranlardan biri de Hüseyin Vassâf'tır. O, hâlim, selîm mütevizîliği ile tanınan Terzi Baba'nın mâsivâyâ meyletmediğini, daima bâkî olana muhabbet duyduğunu, onun bir taraftan terzilik zanaatı ile iştilal ederken, bir taraftan da mânevî cihetini geliştirdiğini belirtmektedir.¹⁴ Onun bu durumunu kendi tanımlamalarında da görmek mümkündür. Meselâ, Terzi Baba, kendisinden bahsettiği şu ifadelerinde mütevizî yönünü ortaya koymuştur. “*Eller yahşi (iyi) ben yaman (kötü), eller arpa ben saman*”¹⁵ Terzi Baba'nın benzer şekilde tevazu sahibi yönünü şu şiirinde de görmek mümkündür. “*Zelillerden ezellem halk içinde/ Kalillerden ekallem dehr içinde*”¹⁶ Terzi Baba'nın zaman içinde ve halkın arasında kendisini “zelîl” diye nitelendirdiği bu ifadeler, onun kullukta ve mütevizîlikte ne kadar üst makâmda olduğuna işaret etmektedir. Terzi Baba'nın bahsedilen husustaki diğer bir ifadesi ise şöyledir: “*Bû âsî âsilikte yok nazîrim/ Za'îf bî-çârelikte yok garîmim*”¹⁷

Terzi Baba'nın, önce Kâdiriyye ardından Nakşibendiyye tarikatından feyiz aldığı anlaşılmaktadır. Onun Nakşî/ Hâlidîliğe geçiş süreci şöyle olmuştur: Rivâyet edildiğine göre Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, halifesi Abdullah Mekki'yi Erzurum'a göndermiştir. Abdullah Mekki, Erzurum'a geldiğinde Münzevî Osman Efendi (ö.1286/1869) isminde bir zâta halîfeliği vermiştir. Sonrasında Abdullah Mekki, mânevî işaretlerle Erzincan'a gitmiş ve bu iki insan, söz konusu şehirde bir araya gelmiştir.¹⁸

Terzi Baba'nın mürşidi Abdullah Mekki, bir süre Erzincan'da bulunması hasebiyle “Erzincânî”; ilim ve irşâd faaliyetlerini yürütmek için, Mescid-i Haram'a gitmesi ile “Mekki”¹⁹ nisbeleriyle meşhur olmuştur.²⁰ Abdullah Mekki'nin doğum ve vefat tarihi kaynaklarda zikredilmemektedir. Fakat onun, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî (1193/1779-1242/1827) ile aynı dönemde yaşadığı bilinmektedir. Dolayısıyla Abdullah Mekki'nin 1800'lü yıllarda ömrünü sürdürmüş olduğu anlaşılmaktadır. Abdullah Mekki, Mevlânâ Hâlid Bağdâdî ile tanışmasının ardından ona intisâb etmiştir. Tasavvufî eğitimini ta-

13 Aşçı İbrâhim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları*, 1: 339.

14 Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i evliyâ-yı ebrâr-ı şerh-i esmâr-ı esrâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 2305-2309, 2: 183.

15 Aşçı İbrâhim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları*, 1: 618.

16 Hayyât Vehbî Erzincânî, *Kenzü'l-Miftâh* (İstanbul: Urfâvî el-Hâc Halil Efendi Tâş Destgâhları, 1869), 3.

17 Erzincânî, *Kenzü'l-Miftâh*, 3.

18 Aşçı İbrâhim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları*, 1: 339-340.

19 Halil İbrahim Şimşek, Abdullah Mekki'nin nesebinin Mekki olduğu belirtilse de kökeninin tam netlik kazanmadığını ifade eder. Halil İbrahim Şimşek, *Halil Hamdî Dağıstânî Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri* (Çorum: Hitit Kitap Yayınları, 2014), 23 sayfadaki 33 no'lu dipnotta yer alan bilgi ve 37-42.

20 Haydarizâde İbrâhim Fasîh Efendi, *Mecd-i Talid (Büyükleme)*, haz. Yakup Çiçek (İstanbul: Umran Yayınları, ts.), 107-108.

mamlayan Abdullah Mekkî, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin halifesi olmuştur. Abdullah Mekkî, aldığı bu görevle genelde İslâm'ın özelde tasavvufun mânâ güzelliklerini insanlara aktarmak için Erzurum, Erzincan, Bağdat, Kudüs ve Hicaz gibi muhtelif memleketlere seyahatler yapmıştır. Gittiği yerlerde o, pek çok âlim, ârif zevâtle görüştüğü gibi çok sayıda mürid ve sâlik yetiştirmiştir. Abdullah Mekkî'nin tasavvufi silsilesi ise Şiranlı Mustafa Efendi, Yanyalı Mustafa İsmet Efendi (ö.1289/1873), Mustafa Hüdâverdî Efendi (ö.1310/1890) gibi isimler vasıtasıyla devam etmiştir. Abdullah Mekkî ve halifeleri vasıtasıyla Hâlidilik, Erzincan ve dolayları başta olmak üzere Anadolu'da hızla yayılmıştır. İrşâd faaliyetlerini Anadolu'dan, gittiği kutsal topraklara intikâl ettiren Abdullah Mekkî, Mekke'de vefat etmiştir.²¹

Aşçı İbrahim Dede, Abdullah Mekkî'nin Erzincan'a teşrifini şu ifadelerle dile getirmiştir: “Bugünkü günde mağribten maşrika kadar açılan bir feyz ü tecellî kapısı bir terzi çırağına ihsân u inâyet olunmuştur. Bu sırdan anlaşılan, Mevlânâ Hâlid Efendimiz Hazretleri irtihâl-i dâr-ı bekâ etmiştir. Onların makâmı kutbiyyet ü gavsıyyettir. İşte bu tavsîf olunan zât kim ise ona verilmiştir diye müridânını haberdâr ederek Erzincan'a teşrîf etmiştir.”²² Aşçı İbrâhim Dede'nin bu ifadelerinden Terzi Baba'nın Abdullah Mekkî ile tanışması ve ona intisâb etmesi, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin vefat yılı olan 1242/1826-1827 senesine tekabül ettiği anlaşılmaktadır.

Abdullah Mekkî, Erzincan'da bulunduğu süre içinde yöre halkının ilgi ve teveccühüne mazhar olmuştur. Onun söz ve sohbetinden istifade etmek isteyenler ısrarla onu hânelerine davet etmiş; fakat o, Câmî-i Kebîr Medresesi'nde mütevazı odada misafir kalmayı tercih etmiştir.²³ Erzincan'da ikâmet ettiği süre içinde ulemâ ve sülehâdan pek çok kişi, Abdullah Mekkî'nin ilim irfân meclisinde bulunmuştur. Terzi Babâya da Abdullah Mekkî'nin sohbetinde bulunması teklif edilmişse de o, “benim öyle yerlerde yüzüm yoktur. Ben miskin fakir bir terziyim. Ne yüzle bu zâtın huzûruna gideyim!” diyerek bunun kabul etmemiştir. Sonrasında çevresindekilerin iknâ etmesiyle Terzi Baba Kurşunlu Câmî Medresesi'ne Abdullah Mekkî'nin meclisine gitmiştir. Abdullah Mekkî'yi görünce ondan yansıyan feyiz ile Terzi Baba baygınlık geçirmiştir. Abdullah Mekkî, bu mânâ yüklü hâli, ona verilen lutf-ı ilâhî'nin tesiri olarak yorumlamıştır.²⁴ Gerçekleşen buluşmanın ardından Terzi Baba, Abdullah Mekkî'ye mürid olmuş ve onu yaklaşık bir ay evinde misafir etmiştir. Bu esnada Abdullah Mekkî, Terzi Baba'nın tasavvufi terbiyesi ile yakından ilgilenmiştir. Onun bâtmî cihetindeki istidâdını gören Abdullah Mekkî, bir süre sonra Terzi Babâ'yı yerine halife tâyin etmiş ve kendisi de Hicaz'a gitmiştir.²⁵ Yolculuğu esnasında pek

21 Kadir Özköse - Halil İbrahim Şimşek, *Altın Silsile'den Altın Halkalar* (Ankara: Nasihat Yayınları, 2009), 388.

22 Aşçı İbrâhim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları*, 1: 340.

23 Aşçı İbrâhim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları*, 1: 340.

24 Aşçı İbrâhim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları*, 1: 340.

25 Aşçı İbrâhim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları*, 1: 341.

çok âlim fâzıl şahsiyetle tanışmış, çok sayıda kişi onun söz ve sohbetinden istifade etmiştir.²⁶

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin müridi Abdullah Mekkî, Hâlidiliğin Anadolu'da yayılmasında katkıları olan bir şahsiyettir. Anadolu'daki vazifesinin ardından şeyhi tarafından tüm mü'minlerin bulunduğu merkeze yani Mekke-i Mükerrerme'ye gönderilmiş olması, Abdullah Mekkî'nin mürşidi yanındaki değerine ve irşâd faaliyetlerindeki kabiliyetine işaret etmektedir. Hüseyin Vassâf bu hususu vurgulayarak, Abdullah Mekkî'nin Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin kibâr-ı hülefâsından ve kerâmet sahibi bir zât olduğunu zikretmiştir.²⁷ Hüseyin Vassâf, Terzi Baba ile ilgili olarak onun Abdullah Mekkî'den bey'at aldığını, seyr ü sülûkunu tamamlayarak mânâ ilimlerinde aşamalar katettiğini, terzilik mesleğini icrâ ederken bile Allah'ı zikretmekten geri durmadığını, bu yönüyle emanet verilmeye lâyık bir velî olduğunu dile getirmiştir.²⁸

Abdullah Mekkî'den hilâfet aldıktan sonra, Terzi Baba'nın şöhreti Erzincan başta olmak üzere Erzurum, Gümüşhane, Bayburt ve Sivas gibi civar illere yayılmıştır.²⁹ Fakat ümmî³⁰ bir zât olan Terzi Baba'nın halife tâyin edilmesi, akabinde halkın ona teveccüh göstermesi, zâhir ulemânın tepkisine neden olmuştur. Konu, itiraz edenler tarafından beldenin müftüsüne bildirilmiştir. Dinî ilimler sahasında yetkin olup olmadığını araştırmak üzere Terzi Baba'nın imtihan edilmesine karar verilmiştir. Onu imtihan etmek üzere toplanan ulema meclisi, Terzi Baba'ya bazı sorular yöneltilmiştir. Heyetin başında bulunan kişi, Terzi Baba'nın ihlâs ve samimiyetinden etkilenmiş, ona değer vermiştir. Onun imtihan edildiği esnada birtakım harikulade olaylar zuhûr etmiştir. Bu durum neticesinde mecliste bulunan ulemâ heyeti, onun ne lehine ne de aleyhine söz söyleyememiştir.³¹ Bu vakianın duyulmasının ardından Terzi Baba'ya gösterilen ilgi daha da artmıştır. Başta Hacı Hâfız Mehmed Rüşdî Efendi olmak üzere ulemâdan pek çok kimse ona intisâb etmiştir. Bununla birlikte civâr illerden gelenler de Terzi Baba'nın feyzinden nasiplenmiştir. Meselâ, Tokat'ta iken Bozzâde Hoca Efendi'den zâhirî ilimleri tahsil eden Fehmî Efendi Erzincan'a giderek, Terzi Baba'nın müridi olmuştur. Dönemin bazı âlimlerinin bey'at etmesi, diğer birtakım zâhir ulemanın da Terzi Baba'ya teveccühüne vesile olmuştur.³²

26 Yetiştirdiği talebelerden bazıları, Şeyh Süleymân b. Hasan Kırımı, Süleymân Zühdi el-Hâlidî Muhammed b. Muhammed el-Hâni (ö. 1826), Şeyh İsmâil Minangkabavi ve halifeleri Sumatralı Şeyh Celâleddin, Malezyalı Osman b. Muhammed, Mustafa Rûmî Seyrânî gibi zevâttir. Fatsa, *Tasavvufta Mekkî Kolu*, 96.

27 Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2: 183.

28 Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2: 183.

29 Albayrak, "Terzi Baba", 521.

30 Terzi Baba, her ne kadar medrese tahsili görmemiş olsa da dinî vecibeleri yerine getirebilecek seviyede ilim ve irfâna sahipti. Onun döneminde ilmî düzey, dinî vecibeleri anlayabilme niteliğiyle ölçülüyordu. Şahin, *Erzincan Tarihi*, 2: 278.

31 Aşçı İbrâhim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları*, 1: 341-342.

32 Aşçı İbrâhim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları*, 1: 342-343.

1.3. Vefatı

Terzi Baba 1264/1847-1848 yılında Erzincan'da ortaya çıkan kolera salgınında vefat etmiştir.³³ Terzi Baba'nın ölümüne dair Hüseyin Vassâf, "mürg-ı rûhu gülşen-i lâhûta revân eylemiştir."³⁴ ifadesini tarih düşürmüştür. Terzi Baba'nın kabri, kendi adına izâfe edilen Erzincan'daki şehir mezarlığındadır. İlk hâliyle sade görünümde olan türbe, dönemin Erzincan defterdarı Mecid Efendi ve halifesi Fehmi Efendi marifetiyle inşâ edilmiştir.³⁵ Terzi Baba'nın kabrinin yer aldığı türbenin birkaç kez tadilatından geçirildiği anlaşılmaktadır. Terzi Baba'nın vefat tarihi dikkate alındığında türbenin, XIX. yüzyılın ortalarında inşâ edildiği anlaşılmaktadır. 1939 depreminde hasar gören türbe, sonrasında aslına uygun olarak onarılmıştır. Söz konusu türbe, 1972 yılında tekrar bakıma alınmıştır.³⁶ Ahşaptan yapılan türbe, sonraki yıllarda çıkan yangın esnasında iyice tahrip olmuştur. Hasar gören türbenin yerine 1980'li yıllarda kesme taştan müteşekkil yeni bir türbe yaptırılmıştır.³⁷

1.4. Eserleri

İlim tahsil imkânı bulamayan Terzi Baba'nın vehbî ilme sahip olduğu tahmin edilmektedir.³⁸ Hüseyin Vassâf, Terzi Baba'nın bu yönünü "ümmîlikle iştihâr etmiş ricâlû'llâhdandır." ifadeleriyle dile getirmiştir.³⁹ Bu anlamda Terzi Baba'nın biri günümüze ulaşan diğeri ulaşamayan olmak üzere iki eseri vardır. Bunlardan birincisi *Miftâhü'l-Kenz*'dir. Diğeri *Sıfat-ı Subutiyye*'dir.⁴⁰

1.4.1. Kenzü'l-Miftâh

Terzi Baba'nın dinî, tasavvufî konularda yer verdiği *Miftâhu'l-Kenz* veya *Kenzü'l-Miftâh*⁴¹ ya da *Kenzü'l-Fütûh* olarak bilinen sade dille kaleme alınan mezkûr eseri, 1242 beyitlik manzûmeyi içermektedir.⁴² Bununla birlikte bazı işaret ve rumuzları da yansıtan Terzi Baba'nın söz konusu eserine dair Aşçı İbrâhim Dede şu ifadeleri zikretmektedir: "Pîr Efendimizin *Kenzü'l-Fütûh* nâmında bir risâle-i şerîfeleri vardır. Sahîhen fütûhât-ı ilâhiyyenin kenzi ve maden ü hazînesidir. Gayet rumûz-ı işârât-ı ma'neviyyeyi hâvi ve şâmil olup bunun kır'aâtı, sâlikâna vâciptir."⁴³

33 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 343; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musan-nifin* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951), 1: 643.

34 Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2: 184.

35 Aşçı İbrâhim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları*, 1: 343.

36 Şahin, *Erzincan Tarihi*, 2: 297.

37 Albayrak, "Terzi Baba", 521.

38 Aşçı İbrâhim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları*, 1: 344.

39 Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2: 183.

40 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 50.

41 *Kenzü'l-Miftâh*, Vehbi Cem Aşkun *Terzi Baba ve Erzincan Şâirleri* adlı eserinde 1956 yılında, Hasan Alakese mezkûr eseri *Kenzü'l-Miftâh* "*Mânevî Anahtarların Hazînesi*" adıyla 1972 yılında yayınlamıştır. Orhan Aktepe, *Terzi Baba Hayatı ve Miftâh-ı Kenz* adıyla söz konusu eseri 1979 yılında neşredilmiştir.

42 Yakup Şafak, "Terzi Baba'nın Miftâhu'l-Kenz'inin Aslı Mensûr mudur?", *Yedi İklim* 5/42 (Eylül 1993): 72.

43 Aşçı İbrâhim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları*, 1: 618-619.

1.4.2. Sıfat-ı Subûtiyye

Terzi Baba'nın *Sıfat-ı Subûtiyye Risâlesi*'nin olduğunu Bursalı Mehmed Tâhir Efendi ve Hüseyin Vassâf bildirmektedir.⁴⁴ Fakat söz konusu risâlenin herhangi bir nüshası tespit edilememiştir. Dolayısıyla Terzi Baba'nın *Miftâhu'l-Kenz* dışında bir başka eserin daha olduğunu; fakat günümüze ulaşmadığını ifade edebiliriz.

Hüseyin Vassâf, Terzi Baba'nın *Sıfat-ı Subûtiyye* risâlesinin şöyle bir vakia' neticesinde kaleme alındığını belirtir: Beldenin müftüsü, imtihan etmek üzere büyük bir meclisin kurulduğu ortama Terzi Baba'yı davet eder. Terzi Baba, böyle bir ilim meclisinin niçin teşekkül ettirildiğini sorar. Müftü ona, hakkında birtakım dedikoduların bulunduğunu bunu sonlandırmak için imtihan edilmesi gerektiğini söyler. Sıfat-ı subûtiyye kaçtır diyerek ilk suali ona yöneltir. Terzi Baba bu soruya, içinde bulunduğumuz belde için yedi, diğerleri için sekiz şeklinde cevap verir. Onun bu cevabı karşısında ulemâ heyeti oldukça şaşırır. Terzi Baba, cevabın devamında ise bu beldeye göre ilim, semî, basar, irâde, hayât, kelâm ve tekvîn diyerek kudret sıfatını zikretmez. Bunun sebebini kendisi şöyle açıklar: "Bu belde Hakk'ın kudret sıfatı yoktur diye ehl-i belde inkârdadır. Eğer Allah'ın kudret sıfatına kânî olsalardı, bir ümmî kulda sırr-ı irşâdî icâd edecek kadar kudret bulunur derlerdi. Mademki öyle demiyorlar, o hâlde Hakk'ın kudret sıfatı umûmunuzun zu'muna göre bu belde yoktur. Hâlbuki Allah, *كُنَّ شَيْءٌ قَدِيرًا إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ* (el-Ankebut 29/20) buyurmaktadır." Terzi Baba'nın cevabından sonra, toplanan ulemâ meclisi, ona daha bir hürmet gösterir. Hüseyin Vassâf, bahsi geçen vakia' üzerine söz konusu risâlenin kaleme alındığını belirtir.⁴⁵

1.5. Halîfeleri

Hacı Hâfız Mehmed Rüşdî Efendi (ö. 1284-85/1867-68), Leblebici Baba, Süleyman Efendi (ö. 1294/1877), Hacı Mustafa Fehmî Efendi (ö.1296/1877), Abdussamed Efendi (ö.1309/1891), Muhammed Abdülbâkî Baba (ö.1309/1891), İrşâdî Baba⁴⁶ gibi isimler, Terzi Baba'dan feyiz alan ve onun mânâ ilminden istifade eden kişilerdir. Terzi Baba ve halîfelerinin, Nakşîliğin Hâlidî kolunun Erzincan ve civarında yayılmasında etkili oldukları anlaşılmaktadır.

Mehmed Rüşdî Efendi, Terzi Baba'nın önde gelen halîfelerinden biridir.⁴⁷ Mezkûr zât, seyr ü sülûkunu tamamlamış, sonrasında Terzi Baba'nın damadı olmuştur. Mehmed Rüşdî Efendi, Terzi Baba'nın *Kenzü'l-Fütûh* adlı eserini *Miftâhu'l-Kenz* adıyla yazıya aktarmıştır.⁴⁸ Arapça ve Farsça bilen Mehmed Rüşdî Efendi, düzenlediği ilim meclislerinde Mehmed Bicân'ın *Muhammediyye* adlı kitabı ile Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sini mütalaa etmiştir.⁴⁹

44 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 50.

45 Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2: 184.

46 Albayrak, "Terzi Baba", 521.

47 Vehbi Yurt, *Terzi Baba ve Erzincan (İki Küre)* (İstanbul: Birun Yayınları, 2011), 60.

48 Aşçı İbrâhim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları*, 1: 27.

49 Şaban Er, *Erzincanlı Terzi Baba Hayyat Muhammed Vehbi Külliyyâtı* (İstanbul: Kutup Yıldız Yayınları, 2014), 75.

Terzi Baba'nın vefatından sonra, seyr ü sülûkunu tamamlayan bazı müridleri, diğer ihvânın teveccühü ile halifelik makamını yürütmüştür. Aşçı İbrahim Dede'yi etkileyen Hacı Mustafa Fehmî Efendi (ö. 1296/1877) bunlardan biridir. İbrahim Dede için, Mustafa Fehmî Efendi Terzi Baba'nın diğer halifelerinin fevkinde olan bir zâttır.⁵⁰ Âlim ve ârif kişiliği ile öne çıkan Mustafa Fehmî Efendi, zâhirî ilimleri Tokat'ta Bozzâde Hoca Efendi'den tahsil etmiştir. Terzi Baba'yı imtihan etmek için toplanan ulemâ meclisinde, onun hakkında olumlu değerlendirmede bulunmuş, sonrasında kendisine intisâb etmiştir.⁵¹ Adı geçen zât, 1296/1877 yılında Mekke'de vefat etmiş, Cennetü'l-Mu'allâ'ya defnedilmiştir.⁵²

“Leblebici Baba” lakaplı Süleyman Efendi (ö. 1294/1877) Terzi Baba'nın halifelerinden biridir. Aşçı İbrahim Dede, onun ümmî kişilikte olmasına rağmen, şiirlerinde âlim ve şâir edâsının gözlemlendiğini belirterek ondan övgüyle bahsetmiştir.⁵³ “Şems-i Hayâl” mahlasını kullanan Leblebici Baba'nın dîvânı basılmıştır.⁵⁴ Leblebici Baba 1294/1877 yılında vefat etmiştir. Kabri, Terzi Baba'nın türbesine yakın bir mahalde yer almaktadır.⁵⁵

Terzi Baba'nın halifelerinden Abdussamed Efendi (ö.1309/1891), 1847-1848 yılında Erzincan'da Ordu-yı Humâyun'da Alây imâmı olarak görev yaptığı sırada Terzi Baba'dan feyiz almıştır. Abdussamed Efendi, Fehmî Efendi'nin vesilesiyle Terzi Baba'nın diğer kızıyla evlenmiş ve Erzincan'a yerleşmiştir.⁵⁶ Terzi Baba'nın vefatının ardından onun hanesinde ikâmet etmiştir.⁵⁷

2. TERZİ BABA'NIN 'KENZÜ'L-MİFTÂH' ADLI ESERİNDE YER ALAN BAZI TASAVVUFÎ KAVRAMLAR

2.1. 'Kenzü'l-Miftâh'ın Muhtevâ ve Uslûbu

Kenzü'l-Miftâh, *Miftâhü'l-Kenz*, *Kenzü'l-Fütûh* gibi isimler alan söz konusu eser, Terzi Baba'nın dinî tasavvufî görüşlerini ihtivâ etmektedir. Terzi Baba'nın *Kenzü'l-Miftâh* dışında menkıbe ve hikmetli sözlerinin muhibleri vasıtasıyla günümüze kadar geldiği anlaşılmaktadır. 1264/1848 yılında İstanbul'da basılan *Miftâhu'l-Kenz*'in⁵⁸ sonuna Hacı Hâfız Mehmed Rüşdü Efendi'ye ait 26 beyitlik münâcât ve “Medhiyye-i Hayyât” başlıklı 24 beyitlik manzûme eklenmiştir. Terzi Baba'ya dair yapılan

50 Aşçı İbrâhim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları*, 1: 28.

51 Er, *Erzincanlı Terzi Baba Hayyat Muhammed Vehbî Külliyyâtı*, 81-82.

52 Yurt, *Terzi Baba ve Erzincan*, 63.

53 Aşçı İbrâhim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları*, 1: 343.

54 Bk. Leblebici Baba. *Tuhfetü'l-uşşâk*. Haz. M. Sadi Çöğenli - Recep Toparlı. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1990.

55 Er, *Erzincanlı Terzi Baba Hayyat Muhammed Vehbî Külliyyâtı*, 92-94.

56 Aşçı İbrâhim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları*, 1: 27.

57 Aşçı İbrâhim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları*, 1: 343.

58 Bahse konu olan eserin yazma nüshası, *Miftâhu'l-Kenz veKenzü'l-Miftâh*adıyla Âtîf Efendi Kütüphanesi, nr. 389 ve nr. 405'te kayıtlıdır. Ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 3935 ve nr. 3391 ile İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. NEKTY02340'da yer almaktadır.

çalışmaların bazılarında⁵⁹ eserin aslında mensur olduğu ve *Kenzü'l-Fütûh* adını aldığı, sonradan onun halîfesi Hacı Hâfız Mehmed Rüşdî Efendi tarafından nazma çekildiği ve *Miftâhu'l-Kenz* ismini taşıdığı kaydedilmiştir.⁶⁰ Yakup Şafak, *Miftâhu'l-Kenz*'in mensur olduğuna işaret eden çalışmaların, Terzi Baba'nın "*Dahî mensûri hem "Kenzü'l- Fütûh"dur/İkisi bile hem cism ile rûhdur*"⁶¹ şiirine dayandırıldığını, bunun dışında eserin ilk hâlinin mensur olduğuna dair bir bulgunun bulunmadığını zikretmektedir.⁶² Bazı yazarların mensur olduğunu ileri sürdükleri *Miftâhu'l-Kenz*, *Kenzü'l-Miftâh* veya *Kenzü'l-Fütûh* aslında aynı manzum eserin farklı isimlerle muhtelif tarihlerde neşredilmiş baskılardan ibarettir. Çünkü bahse konu olan eserin mensur nüshası bulunamamıştır.⁶³ Bununla birlikte Yakup Şafak, *Miftâhu'l-Kenz* ile ilgili şu tespiti yapar: Ona göre *Miftâhu'l-Kenz*'deki ifadeler, Terzi Baba tarafından dile getirilmiştir. Halîfesi Hacı Hâfız Mehmed Rüşdî Efendi tarafından da yazıya aktarılmıştır.⁶⁴

Terzi Baba'nın söz konusu eserindeki görüşlerinin şeriat, tarikat, hakikat ve ma'rifete dair olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte *Kenzü'l-Miftâh*'ta velî, fakr, zikir, râbita, tecellî, zâhir ve bâtın ilmi, kerâmet, sâliklerin hâlleri, letâif gibi muhtelif tasavvufî konular ele alınmıştır. İlgili mevzular, eserde âyet ve hadisler referans gösterilerek zikredilmiştir. Bu makalede, Terzi Baba'nın dile getirdiği konulardan zikir, râbita, kerâmet, tecellî, insân-ı kâmil, fakr, kalp, ilim-ma'rifet, havâtır, vatan, mâsivâ gibi kavramlara yer verilmiştir.

Terzi Baba, eserinde dile getirdiği düşüncelerinin, kendisindeki vehbî ilmin yansıması olduğunu şu ifadelerle belirtir: "*Ne söyler dinle ol Hayyât-ı Vehbî/ Değildir işlerinin biri kesbî*"⁶⁵ Bu anlamda Terzi Baba, Allah'ın velî kullarının lisân-ı hâl ile beyanlarını zikrettiğini şu şekilde vurgular: "*Velî her âşıkın var bir beyânı/ Ki vusât yettikçe söyler ân*"⁶⁶

Hece vezniyle kaleme alınan *Kenzü'l-Miftâh*, dînî tasavvufî muhtevâyâ sahiptir. Terzi baba'nın eseri incelendiğinde, Yûnus gibi söylemlerini herkesin anlayabileceği sade açık dille izah ettiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte o, Arapça bilmediğini ve ifadelerini Türkçe dile getirdiğini şu cümlelerle özetler: "*Kimi söyler Arapça hem me-râmın/Kimi Fârisi kimî Türkçe kelâmın/Bû bende iktidârım yok Arapça/Lisân-ı Türkî*

59 Bu çalışmalar, Vehbi Cem Aşkun'un 1956 yılında yayınladığı *Terzi Baba ve Erzincan'ın Mutasavvif Şâirleri* adlı eser, ayrıca Orhan Aktepe'nin 1979 yılında neşrettiği *Terzi Baba, Hayatı ve "Miftâhu'l-Kenz"* adlı kitabı, Ali Kemâlî'nin 1932 yılında hazırladığı *Erzincan* adlı eseridir.

60 Şafak, "Terzi Baba'nın Miftâhu'l-Kenz'inin Aslı Mensûr mudur?", 72; Albayrak, "Terzi Baba", 521.

61 Erzincânî, *Kenzü'l-Miftâh*, 76.

62 Şafak, "Terzi Baba'nın Miftâhu'l-Kenz'inin Aslı Mensûr mudur?", 72.

63 Şafak, "Terzi Baba'nın Miftâhu'l-Kenz'inin Aslı Mensûr mudur?", 74.

64 Şafak, "Terzi Baba'nın Miftâhu'l-Kenz'inin Aslı Mensûr mudur?", 74.

65 Erzincânî, *Kenzü'l-Miftâh*, 2.

66 Erzincânî, *Kenzü'l-Miftâh*, 3.

*ile dedim acepçe*⁶⁷ Terzi Baba ayrıca mensup olduğu Nakşibendiyye tarikatını⁶⁸ öven şu ifadeleri eserinde zikreder: “*Hakk’ın yolları çoktur bil efendi/Kamûdan akribdir Nakşibendi/Özüdür Nakşibendi her tarikin/Olur tevfik-i Hak onda refikin*”⁶⁹

2.2. ‘Kenzü’l-Miftâh’ta Yer Alan Bazı Tasavvufî Kavramlar

2.2.1. Zikir

Lügat mânâsıyla hatırlamak, yâd etmek anlamına gelen zikir kelimesi, ıstılahta Allah’ı anmak ve O’nu unutmamak demektir.⁷⁰ Kur’ân-ı Kerîm’de zikir, kelime olarak 256 yerde geçmektedir. Bu denli önemli olan zikir, genelde bütün tarikatların temel esasları arasında yer almaktadır. Kuşerî’ye göre Allah’a giden yolda zikir, yerine getirilmesi gereken önemli şartlardan biridir. Ona göre zikir olmadan Allah’ın mânevî makamlarında yükselmek mümkün değildir. Bu anlamda zikir, dilin ve kalbin zikri olmak üzere ikiye ayrılır. Elbette kalbî zikir daha tesirlidir; fakat sülûk mertebelerinde kemâlâta ulaşmak için her ikisi de önemlidir.⁷¹ İsmâil Ankarâvî’ye göre lisanla, kalple ve hakikî mânâda olmak üzere zikrin üç kısmı vardır. Ona göre zikir, sadece dil ile yapılırsa, kalbî ve hakikî mânâda gerçekleşmezse kişi bu zikirle sevap alır; fakat Allah’ı müşâhedeye yol bulamaz. Dolayısıyla kalbî zikir, zikredilenin vecdiyle kalbin huzûra ermesidir. Hakikî zikir, Allah’tan başka her şeyi unutarak zikretmektir. Bu zikir türünde kişi, nefsinin dahi unuttuğunda bu mertebeye ulaşabilir.⁷² Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de “Unuttuğunda Rabbini zikret” buyrulmuştur. (el-Kehf 18/24) Bu ifade aynı zamanda Allah’tan başkasını unuttuğun zaman, O’nu zikretmiş olursun mânâsına da gelir.⁷³

Terzi Baba’ya göre kul için zikir, Allah’ın rızasını kazanmayı ve nihâi aşamada O’nun cemâli ile müşerref olmayı ifade eder.⁷⁴ Bu anlamda sâlik, Allah’ı zikre devam ettikçe, Hak katındaki makâmı yükselir. Terzi Baba zikirle ilgili dile getirdiği ifadelerinde “Öyleyse beni anın ki ben de sizi anayım, bana şükredin sakın nankörlük etmeyin” (el-Bakara 2/152) âyetine işaret eder. Terzi Baba’nın bahsi geçen konudaki görüşleri şöyledir:

*Bu zikrullâh size enfa‘ makâmâtın eder erfa‘
Kamû a‘mâl-i sâlihden ediser şânınız a‘lâ*

67 Erzincâni, *Kenzü’l-Miftâh*, 3.

68 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 50.

69 Erzincâni, *Kenzü’l-Miftâh*, 72-73.

70 Asım Efendi, *Kamûs Tercümesi* (İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1305), 2: 346; Abdürrezzâk Kâşânî, *Letâifü’l- alâm fi işârâti ehli’l-ilhâm, Tasavvuf Sözlüğü*, trc. Ekrem Demirli (İstanbul: İz Yayıncılık, 2004), 248-250; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1999), 588.

71 Abdülkerim Kuşeyri, *Kuşeyri Risâlesi*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1999), 301.

72 İsmâil Ankarâvî, *Minhâcu’l-fukarâ*, haz. Saadetin Ekici (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), 282-283.

73 Kelâbâzî, *et-Ta’arruf li mezhebi ehli’t-tasavvuf, Doğuş Devrinde Tasavvuf*, trc. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992), 154.

74 Erzincâni, *Kenzü’l-Miftâh*, 61.

*Bu kullara kelâmıda buyurdu fezkurûni hem
Sizi ben dahî zikredem benim zikrimdürür a'lâ⁷⁵*

Terzi Baba'ya göre, kul zikirle kalbini meşgul ettiği müddetçe, Hak ile arasındaki muhabbet daimi olur. Böyle bir muhabbetin nihâi aşamasında Hak'ın nûru o kulda tecellî eder.⁷⁶ Terzi Baba'ya göre ilâhî aşka ulaşabilmesi için kul, kalbini tamamen mâ-sivâdan arındırılmalıdır. Ona göre, kişi kendisine lutfedilen ilâhî aşkın bâkî olması için zikre devam etmelidir.⁷⁷

2.2.2. Râbıta

Râbıta kelimesi lugat manasıyla bağ, alâka, arttırma, güçlendirme, vuslat gibi muhtelif mânâlara gelmektedir.⁷⁸ Kur'ân-ı Kerîm'de aynı kökten “ribât”, “murabbâ”, “râbt-ı kalb” şeklinde kullanımlar bulunmaktadır. Kur'ân kaynaklı ifade olmasına rağmen, ilk devir sûfilerince pek telaffuz edilememesi hasebiyle bu kavram, bazı çevreler tarafından bid'at gibi algılanmıştır. Tasavvuftaki anlamıyla râbıtanın maksat, mürîdin dâimâ huzûr-ı ilâhîde bulunduğu bilincinde olmasıdır.⁷⁹

Terzi Baba, râbıta kavramını bahsedilen tanımlamaya uygun olarak ifade eder. Ona göre seyr u sülûk makamlarında ilerlemenin ilk aşaması mürşidde fânî olmaktır. Terzi Baba'ya göre râbıtanın maksat, mürşidde fânî olduktan sonra Resûlullah'ta da fenâyı yaşayıp, en son fenâfillâh ve bakâbillah mertebesine ulaşmaktır. Ona göre, sâlik tüm varlığı ile Hak'ta yokluğa ulaşınca, Allah Teâlâ'dan gelen lütuflara nâil olur. Terzi Baba'nın ilgili husustaki beyanları şöyledir:

*Muhabbetle olup pîrinde fânî
Unut O'ndan geri cümle cihânı*

*Habîbullâh'ta fânî olursun
Dahî sonra fenâfillâh bulursun*

*Fenâda yok olur bu cümle vârin
Lütûflar ediserdir sana yarın⁸⁰*

Terzi Baba, seyr u sülûk yolunda fenâfillâh makâmına ulaşmak için mürşidin vasıta olduğunu, vasıtanın murâdın râbıta olduğunu şu ifadelerle dile getirir: “*Onun çün şimdî mürşid vâsitadır/ Vâsitadan murâd râbıtabır.*”⁸¹

75 Erzincânî, *Kenzü'l-Miftâh*, 22.

76 Erzincânî, *Kenzü'l-Miftâh*, 51.

77 Erzincânî, *Kenzü'l-Miftâh*, 52.

78 Asım Efendi, *Kamûs Tercümesi*, 3: 54-55.

79 Hasan Kâmil Yılmaz, *Tasavvuf Mes'eleleri* (İstanbul: Erkam Yayınları, 1997), 124-125.

80 Erzincânî, *Kenzü'l-Miftâh*, 24.

81 Erzincânî, *Kenzü'l-Miftâh*, 36.

2.2.3. Kerâmet

Kerâmet, peygamberlik iddiası olmaksızın mü'min kişide harikulade hâlin zuhûr etmesidir.⁸² Bu anlamda kerâmet Allah'ın velî kuluna ikrâmı olup, iki kısma ayrılır. Birincisi, mânevi ve hakikî kerâmet olup ilimde, irfânda, ahlâkta, ibâdette, amelde, edepte gösterilen üstün meziyetlerle gerçekleşir. Böyle bir kerâmete ihlâs ve amel-i sâlih üzere olan her kul sahip olabilir. İkincisi ise kevnî ve sûrî kerâmet olup, su üzerinde yürüme, ateşte yanmama gibi harikuladeliklerle vuk'u bulur. Mekk-i ilâhi olmasından endişe eden sûfiler, kevnî kerâmetten ziyade, hakikî kerâmete önem verirler.⁸³ Kuşeyrî'ye göre, kerâmetin zuhûr etmesi kişinin mânevî hâlinde doğruluk üzere bulunduğuna işarettir. Ona göre, hâlinde sâdik olamayan kimseden kerâmet nevinden bir şeyin ortaya çıkması mümkün değildir.⁸⁴

Terzi Baba'ya göre kerâmet, vehbî ve kesbî olmak üzere ikiye ayrılır. O, vehbî kerâmetin Hak âşiklarına Allah'ın ikramı, inâyeti olduğunu belirtir. Ona göre bu tür kerâmete vâsıl olan insanlarda Allah'ın muhabbeti zuhûr eder. Ulvî makâmdaki bu muhabbet, kul ile Allah arasında karşılıklı olarak vuk'u bulur. Nitekim Allah kulunu, kul da hâlikini sever diyerek o, Beyyine sûresi'ndeki "Allah onlardan râzı, onlar da Allah'tan râzı" âyetine işaret eder.

*Kerâmet ikidir dedi meşâyih
Birî kesbî biri vehbîdir âyık*

*Nedir vehbî olan dinle kerâmet
Eder âşiklarına Hak inâyet*

*Zuhûr eder bunlarda hubb-i Mevlâ
Kime etse muhabbet olur a'lâ*

*Ki zîrâ Hak sever evvel kulunu
Dahî sonra sever kul Hâlik'ini⁸⁵*

Terzi Baba'ya göre, Allah'ın kuluna olan muhabbeti ezeldir. Kul Hakk'ı tanıdıkça, andıkça, O'na tâbî oldukça muhabbet ebedileşir. Bununla birlikte nazargâh-ı İlâhî'nin tecellî merkezi ise kalptir.⁸⁶ Onun ilgili husustaki ifadeleri şöyledir:

*Ezelden sevmişdi Hak onları
Muhabbetten zuhûra geldi vâri*

82 Seyyid Şerif Cürcânî, *Ta'rifât Tasavvuf İstılâhları*, trc. Abdülaziz Mecdi Tolun, haz. Abdurrahman Acer (İstanbul: Litera Yayınları, 2014), 78.

83 Kelâbâzi, *et-Ta'arruf*, 108-117; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 307-308.

84 Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 433.

85 Erzincânî, *Kenzü'l-Miftâh*, 51.

86 Erzincânî, *Kenzü'l-Miftâh*, 51.

*Gel ey sâlik bulam dersen muhabbet
Çalış zikre gönülden eyle dikkat*

*Gönüldür bu vücûdun pâdişâhı
Gönüldür hem nazargâh-ı ilâhî⁸⁷*

Terzi Baba'ya göre kul, Hak katında ulaştığı makâmların neticesinde suda yürüme, havada uçuş gibi kevnî kerâmetlere nâil olsa da buna itibar etmemeli, hatta bunu gizlemelidir.⁸⁸ Bu anlamda Terzi Baba'nın kerâmete dair görüşlerinin irfân geleneğindeki düşüncelerle örtüştüğü görülmektedir. Onun bahsi geçen mevzudaki düşünceleri şöyledir:

*Yürür sûda uçâr dahî havâda
Neyi kasteylese erer murâda*

*Sakın sarfetme sen ona irâde
Murâdın terk eden erer murâda⁸⁹*

Terzi Baba'ya göre kerâmetten beklenen Allah'ın rızâsına ulaşmak olmalıdır. Nitekim Hak âşıkları, kerâmetten ziyâde Allah'ın rızâ makâmına ulaşmaya tâlib olurlar. Terzi Baba ilgili hususu şiiirinde şu ifadelerle belirtir:⁹⁰

*Yine âşıklar etmez ona râğbet
Rızâsın isteyip bulur selâmet⁹¹*

2.2.4. Tecellî

Tecellî; âşikâr olmak, görünmek, açığa çıkmak, zuhûr etmek gibi muhtelif anlamlar ifade etmektedir. Tasavvufî literatürde ise gayptan gelen ve kalpte zâhir olan nûrlar anlamına gelmektedir.⁹² Bu anlamda tecellî; tecellî-i zât, tecellî-i sıfat, tecellî-i ef'âl olmak üzere üçe ayrılır. Allah Teâlâ'nın tecellisinin sınırı yoktur. Allah, kullarına mânevî makâmlardaki durumuna göre farklı şekillerde tecellîde bulunur. Enbiyâ, evliyâyâ olan tecellîsi, O'nun ikrâm-ı ilâhisinin ızhârı ile gerçekleşir.⁹³ Kuşeyrî'ye göre setr perdesi avâm içindir. Hakk'a teslimiyet gösteren havas devamlı tecellî hâlini temaşâ eder.⁹⁴

87 Erzincânî, *Kenzü'l-Miftâh*, 51.

88 Erzincânî, *Kenzü'l-Miftâh*, 52.

89 Erzincânî, *Kenzü'l-Miftâh*, 52.

90 Erzincânî, *Kenzü'l-Miftâh*, 53.

91 Erzincânî, *Kenzü'l-Miftâh*, 53.

92 Cürcânî, *Ta'rifât*, 104-105; Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 180; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 514.

93 Ankarâvî, *Minhâcu'l Fukarâ*, 339-340.

94 Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 168.

Hak Teâlâ'nın tecellisine mazhar olan Terzi Baba, yaşadığı derûnî tasavvufî tecrübeyi yüksek hakikatten seslendirmiş bir sûfidir. Onun tecellîye dair dile getirdiği ifadeleri şöyledir:

*Makâmında tecellî eder Allâh
Tecellîden alır lezzet o hergâh*

*Hayât-ı nûrunun bir zerresinden
Tecellî kılrsa rûhun bir gide senden⁹⁵*

Terzi Baba rûhların tecellî ile seyre daldığını, tüm mânevî fütûhâtın onunla gerçekleştiğini ifade eder. Sâlikin yaşadığı ulvî tecrübenin, tecellînin birer yansıması olduğunu şu cümlelerle zikreder:

*Tecellîden gider seyre bu ruhlar
Kim ondan fetholur cümle fütûhlar*

*Tecellîden alırlar cümle zevkî
Tecellîde bulurlar cümle şevkî⁹⁶*

Tecellîyi Allah'ın kudret sıfatı ile ilişkilendiren Terzi Baba, kâinattaki kuvvenin tecellîden meydana geldiğini belirtir.⁹⁷ Ona göre gayb perdeleri, tecellînin zuhûru ile aralanır. Terzi Baba'ya göre, tecellî ile gözler fenâ olunca gönül gözü devreye girer ve Hakk'ın nûrunu müşâhede etmeye başlar. Terzi Baba'nın tecellî konusundaki düşüncelerinin ifadesi şöyledir:

*Gönül sözlerî oluser iki hem
Onunla seyrediser gaypları hem⁹⁸*

*Tecellîden olur fânî bu gözler
Gönül gözleri dâim Hakk'ı gözler⁹⁹*

Terzi Baba'ya göre tecellî, tüm âlem için önem arz eder. Nitekim kuvvet ve kudretin menbânda tecellî vardır. Terzi Baba'ya göre insan için tecellî, Hakk'a yol almada mühim bir vasıtaadır. Çünkü sâlik, Hakk'a giden yolu bununla bulur. Terzi Baba'nın bahsedilen husustaki ifadeleri şöyledir:

*Cemîî âleme vâstadır ol
Onunla buldular cümle Hakk'a yol¹⁰⁰*

95 Erzincâni, *Kenzü'l-Miftâh*, 25.

96 Erzincâni, *Kenzü'l-Miftâh*, 26.

97 Erzincâni, *Kenzü'l-Miftâh*, 39.

98 Erzincâni, *Kenzü'l-Miftâh*, 35.

99 Erzincâni, *Kenzü'l-Miftâh*, 36.

100 Erzincâni, *Kenzü'l-Miftâh*, 36.

*Tecelliden olur hâsıl bu kuvvet
Vücûda geldi ondan bunca kudret¹⁰¹*

2.2.5. İnsân-ı Kâmil

Tasavvufî anlayışa göre, Allah'ın sıfat, isim ve fiilleri en mükemmel biçimde insân-ı kâmil'de tecellî eder. Bununla birlikte insân-ı kâmil, âlemin var oluşunun ve varlığını sürdürmesinin sebebidir. Kısacası insân-ı kâmil âlemin rûhu, âlem de onun sûretidir.¹⁰² İnsân-ı kâmil, ilâhî âlemler ile küllî ve cüz'î olarak kevnî âlemleri ihâta etmiş olan zâttır. Cürcânî'ye göre bu, zulmânî perdelerden kurtulamayanların idrâk edemeyeceği bir husustur.¹⁰³ Bununla birlikte İnsân-ı kâmil düşüncesi, İbn Arabî tarafından temellendirilen varlık mertebeleri bağlamında tetkik edildiğinde daha iyi anlaşılır. Zuhûr mertebelerinin en sonuncusu olan bu mertebe merâtibi câmî olan bir mertebedir. Allah ismi, hakîkatte nasıl bütün isimler üzerine öncelik sahibi ise bu mertebe de her ne kadar taayyün olarak sonda olsa da hakîkatte bütün mertebelerin fevkindedir.¹⁰⁴ Terzi Baba bu konuda şu ifadeleri dile getirir:

*Cümle âlemi halk etti Ma'bûd
Bu insânda kamûsun etti mevcûd*

*Bu âlemler içinde her ne kim vâd
Bulunur cümlesi insânda yekbâr¹⁰⁵*

*Bu insânı yarattı hep mutahhar
Kamû zâta sıfâta etti mazhar¹⁰⁶*

2.2.6. Fakr

Tasavvufî düşüncede fakr, müridin elindeki tüm nimetlerin Allah Teâlâ tarafından kendisine lutfedildiğinin bilincinde olmasıdır. Diğer ifadeyle fakr, böyle düşünceye sahip sâlikin, kendisinde varlık görmemesi hâlidir.¹⁰⁷ Fakr, evliyânın şîârı, asfiyânın ziyentidir. Bu anlamda fukarâ, Allah'ın kulları içinde seçtiği insanlardır.¹⁰⁸ İbn Cellâ'ya göre "İhtiyaçları bile olsa başkalarını kendilerine tercih ederler." (el-Haşr 59/9) âyetinde işaret edildiği üzere fakr, kişinin bir şeye sahip olmamasını ifade eder. Bu anlamda kişi herhangi bir şeye sahipse bununla başkalarına faydalı olması icâb eder.¹⁰⁹

101 Erzincânî, *Kenzü'l-Miftâh*, 39.

102 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 269-270.

103 Cürcânî, *Ta'rifât*, 71-72.

104 Mahmud Erol Kılıç, *İbn Arabî Düşüncesine Giriş Şeyh-i Ekber* (İstanbul: Sûfî Kitap, 2013), 325.

105 Erzincânî, *Kenzü'l-Miftâh*, 58.

106 Erzincânî, *Kenzü'l-Miftâh*, 58.

107 Ankarâvî, *Minhâcu'l-Fukarâ*, 284; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 184.

108 Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 359.

109 Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 144-145.

Terzi Baba, Hz. Peygamber'in övünç vesilesi olarak tanımladığı fakrdan¹¹⁰ murâdın ve maksadın ne olduğunu anlamaya çalışır. Ona göre, Hz. Peygamber bu ifadesi ile ümmet içinde zâhidâne hayat yaşayanlara işaret etmiş olabilir. Ayrıca Terzi baba'ya göre, söz konusu hadis-i şerifte kişinin kendisinde üstünlük görmemesi hâli zikredilmiş olabilir. Terzi Baba'ya göre fakrdan maksad, kulun âcizliğinin farkına varması, Allah'a dayanması, O'na teslim olması anlamında zikredilmiş olabilir.¹¹¹ Nitekim Terzi Baba'nın fakra dair düşüncelerinin ifadesi şöyledir:

*Ki zîrâ Resulullâh buyurdu
Ki bu "el-fakru fahri"ni duyurdu*

*Nedir bundan murâd Allah u â'lem
İşârettir bu ümmete fakrına hem*

*Murâd ola veyâhud bu kelâmdan
İbârettir vücûdu yokluğundan¹¹²*

*Ki ya'nî fakirlikten murâdı
Edem derdi Hüdâ'ya i'timâdı¹¹³*

2.2.7. Kalp

Çevirme, döndürme, değiştirme gibi anlamlara gelen kalp; ilâhi hitabın mahalli, tasavvufî bilginin kaynağı, keşf ve ilhâmın tecelli aynasıdır.¹¹⁴ Kalp, tasavvuf terminolojisinde rabbânî bir latife olup, sadrın sol tarafındadır. Cam kozalağı şeklindeki cismânî kalple irtibatı vardır. İnsanda idrak eden, bilen latîfe budur.¹¹⁵ Bu yönüyle kalp, rûh ile nefis arasında vasıta olup, mücerred nurânî bir cevherdir.¹¹⁶ Tasavvufî düşüncede kalp, söz ve fiillerin esas noktası olarak kabul edilmiştir. Hz. Peygamber, kalbin önemine dair şöyle buyurmuştur: "Dikkat edin! Vücutta öyle bir et parçası vardır ki, o iyi olduğunda bütün vücut iyi olur. O, bozulduğu zaman bütün vücut bozulur. Dikkat edin! O, kalptir."¹¹⁷ Terzi Baba, Hz. Peygamber'in zikrettiği bu hadisle kalbin nazargâh-ı Hüdâ olduğunu belirtir. Terzi Baba, kalbin her an ilâhi nûrun tecellisine vâsıl olabilmesi için, yalan, gıybet, kibir, iftira gibi tüm kötülüklerden arındırılması gerektiğine işaret eder.¹¹⁸

110 Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 2: 87, 1835.

111 Erzincâni, *Kenzü'l-Miftâh*, 7-8.

112 Erzincâni, *Kenzü'l-Miftâh*, 7.

¹¹³ Erzincâni, *Kenzü'l-Miftâh*, 8.

114 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 296-297.

115 Cürçâni, *Ta'rifât*, 76.

116 Abdürrezâk Kâşânî, *Istılâhâtü's-Sufiyye, Sûfilerin Kavramları* (Bursa: Bursa Akademi Yayınları, 2014), 83.

117 Buhârî, *İmân*, 39.

118 Erzincâni, *Kenzü'l-Miftâh*, 9.

*Nazargâh-ı Hüdü'dür kalb-i âdem
Dolar Nûr-ı İlâhi ona her dem*

*Çalış pâk et onu dâim sivâdan
Yalan gıybet kibirle iftirâdan*¹¹⁹

Terzi Baba, ayrıca kalbin tam olarak tasfiye sürecinden geçirilebilmesi için sâlikin, Hak Teâlâ'nın muhabbetinden başka bir şeye tâlib olmaması gerektiğini belirtir.¹²⁰

2.2.8. İlim-Ma'rifet

Mutasavvıflar, ilim ve ma'rifetin mahiyetine dair çeşitli görüşler dile getirmişlerdir. Meselâ, eşyânın zâhirine dair bilgiye ilim, eşyânın bâtınını keşfetmeye yönelik bilgiye ise ma'rifet demişlerdir. Ma'rifetin daha çok evliyâda zuhûr ettiğini belirtmişlerdir.¹²¹ Bu anlamda âlim; Allah'ın zât, isim, sıfat ve fiillerine dair bilgiye yakînî olarak vâkif olan kimsedir. Ârif ise Allah'ın zât, isim, sıfat ve fiillerine dair bilgiye şuhûdî olarak hâiz olan kimsedir. Dolayısıyla ma'rifetin üstünlüğü şuhûdî yönünün olmasından kaynaklanır.¹²²

İnsanın kalp ve rûh dünyasına ehemmiyet veren mutasavvıflar, dinî ilimleri zâhir ve bâtın olmak üzere ikiye ayırmıştır. Sûfilere göre bâtın ilmi İslâm'dan gayri değildir. Bilakis o, şeriatın derûnî mânâlarını bünyesinde taşıyan bir niteliktedir. Tasavvufun tecrübî yönü daha ağırlıklı olduğu için, bu ilmin insandaki yansımaları sözden ziyade hâlde görülmektedir. Aslında tasavvufun kâl ilmi değil de hâl ilmi olduğu ifade edilirken, onun kendine özgü bu özelliği vurgulanmaktadır. İsmâil Ankarâvî, ilmin muhtelif şekillerde olduğunu ve genel olarak dört kısımda ele alındığını ifade eder. Bu dört kısım ise şer'î, aklî, vicdânî, ledünnî ilimden ibarettir. Ona göre hakîkî âlimler, âlim billâh (Allah'ı bilen) kimselerdir. Dolayısıyla öğrenilmesi gereken ilim âlim billâh olan kimselerden tahsil edilmelidir.¹²³

Terzi Baba, zâhir ve bâtın olmak üzere ilmin iki yönünün bulunduğunu, bunların birbirine muhalif değil, muvafık olduğunu vurgular. Terzi Baba'ya göre aslında ilimden murâd ameldir. Çünkü şer'den tamamen kaçmak, hayırda daimi olmak için ilmin de ötesinde amel gerekir. Bu anlamda Terzi Baba'ya göre ilim sahibi kişi hem kendi amelinden hem de başkalarının amelinden sorumludur. Çünkü ona göre ilim, amel ve irşâd Müslüman'ın önemli vazifeleri arasındadır. Terzi Baba'ya göre, kişi dünyevî hesaplarla böyle bir vazifeyi asla ihmal etmemelidir. Terzi Baba'nın bahsedilen görüşlerinin ifadesi şöyledir:

119 Erzincânî, *Kenzü'l-Miftâh*, 9.

120 Erzincânî, *Kenzü'l-Miftâh*, 56.

121 Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 97-98.

122 *Kâşânî, Istilâhâtü's-Sufiyye*, 53.

123 Ankarâvî, *Minhâcu'l-Fukarâ*, 288-290.

*İlim iki türlüdür ehl-i bâtın
Birisi ilm-i zâhir biri bâtın*

*İkisi birbirinedir muvafık
Onu tatbik eder her kim ki âyık*

*Ameldir çün murâd bu okumaktan
Amel eden necât bulur gûnahtan*

*Zarar gelir diye ger söylemezsen
Huzûr-ı Hakk'a ne yüzle gidersin¹²⁴*

Terzi Baba, zâhirî ilimden ziyade bâtınî ilim üzerinde durur. O, “*bu ilm-i bâtına yoktur nihâyet*”¹²⁵ diyerek bâtın ilminin sınırının bulunmadığını zikreder. Terzi Baba, ayrıca bâtın ilmi vesilesi ile kişinin kendisini ve Rabbini daha iyi tanıyacağını bildirir.¹²⁶ Bu sözleriyle o, aslında “Nefsini bilen Rabbini bilir.”¹²⁷ hadîsine de işaret eder. Terzi Baba’ya göre yakînî ilme sahip olan kişi, iradesini tamamen Hakk’a teslim ettiği için, benlik duygusundan arınır ve O’nunla bâkî olur. Terzi Baba’nın bu konudaki ifadeleri şöyledir: “*Hüdâ’ya teslim edersen irâden/ Gider bu benliğin cümle arâdan*”¹²⁸

Terzi Baba’ya göre seyr u sülûkla merhaleler kateden sâlik, gönül dünyasında Allah’tan başka her şeyden fânî olur ve O’nunla bâkîliği bulur.¹²⁹ Bu makâmdaki kişi, Allah’ın ikrâmı ile vehbî ilime mazhar olur. Bâtınî ilim kulda Allah’ın lutfu ile gerçekleşirken, zâhirî ilim ise kulun kesbine bağlı olarak gelişir. Terzi Baba’nın zikredilen konuya dair görüşleri şöyledir:

*Ledünnîden gelendir ilm-i vehbî
Bu ilm-i zâhire derler ki kesbî*

*Ederse kullara fazlından ihsân
Verip hikmet işini eder âsân¹³⁰*

Tasavvufî anlayışta göre salt bilgi yeterli değildir. Bilmenin yanı sıra görmek, tatmak ve olmak gibi mevzûlar büyük önem arz eder. Bu bağlamda ilme’l-yakîn; rey ve istidlâl sahibi olanlara, ayne’l-yakîn; zevk ve keşfe dayananlara, hakk’al-yakîn; ma’rifet ve irfân sahibi olanlara mahsûstur.¹³¹

124 Erzincâni, *Kenzü'l-Miftâh*, 11.

125 Erzincâni, *Kenzü'l-Miftâh*, 31.

126 Erzincâni, *Kenzü'l-Miftâh*, 32.

127 Aclûni, *Keşfü'l-Hafâ*, 2: 361, 2532.

128 Erzincâni, *Kenzü'l-Miftâh*, 38.

129 Erzincâni, *Kenzü'l-Miftâh*, 60.

130 Erzincâni, *Kenzü'l-Miftâh*, 28.

131 Kuşeyri, *Kuşeyri Risâlesi*, 179.

Terzi Baba ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn, hakka'l-yakîn mertebelerine işaret ederek şu misâli verir: Suyun varlığını bilmek yani kalbin bundan şüphe duymaması ilme'l yakîn iken, suyu görmek ayne'l-yakîn, suyu içerek tecrübe etmek ise hakka'l-yakîndir. “Şekerin tadını ancak yiyenler anlar”¹³² ifadesiyle o, yaşayarak, tadararak ve tecrübe ederek elde edilen ilmin üstünlüğüne dikkat çeker. Bilindiği üzere irfân geleneğinde hakikati bulmak, hakikatın içinde var olmak ve onu devam ettirmek büyük önem arz eder.

2.2.9. Havâtır (İlhâm-Vesvese)

Kalpte oluşan duygu ve düşüncelerin mâhiyetine dâir konular, mutasavvıfların üzerinde durduğu mevzular arasında yer alır. İlhâm ve vesvese tasavvufta genel olarak havâtır kavramıyla açıklanır. Tasavvuf terminolojisinde havâtır, kulun ihtiyârî olmaksızın kalbde vârid olan mânevî hitâbtır.¹³³ Rabbânî, melekî, nefsânî ve şeytânî olmak üzere dört kısımda gerçekleşir.¹³⁴ Bu anlamda havâtır, sâlikin kalbine Hak'tan, melekten, neftsen, şeytandan gelen hitablar ve sesler anlamında kullanılır. Hiçbir vasıta olmadan doğrudan doğruya Allah'tan gelen hitaba Rabbânî hâtır, melekten gelene melekî hâtır, neftsen gelene nefsânî hâtır, şeytandan gelene ise şeytânî hâtır denilir. Havâtırın en önemli özelliği irade dışı ve anlık olmasıdır.¹³⁵ İlhâm, feyiz yoluyla kalbe gelen özel bir anlam, iyilik hissi, hayır duygusu gibi hususları ifade eder. İlhâm düşünmekle elde edilen ilim değildir. Bu anlamda ilhâmın kaynağı Allah Teâlâ ya da melektir.¹³⁶ İlhâmın zıddı olan vesvese ise kötü işleri yapması için insanın aklını çelen şeytandan gelir.¹³⁷

Terzi Baba, kulun gayreti olmadan melekten kalbe gelen ilhâmın hayra muvâfık, şeytandan gelen vesvesenin ise şerîata muhâlif olduğunu belirtir. Bununla birlikte o, şeytanın sûret-i haktan görünüp insanı hileli düşüncelere sevk ettiğini söyler. Terzi Baba'nın bahsi geçen konudaki ifadeleri şöyledir:

*Melekten atılana derler ilhâm
Atar kalbe kim ol hiç etmez ikdâm*

*Bu ilhâmdan gelen hayra muvafık
Olur, kâmûsu bu şer'a mutâbık*

*Atar şeytân dahi bu kalbe nice
Ona vesvese derler hem Arapça*

132 Erzincâni, *Kenzü'l- Miftâh*, 65.

133 Kuşeyri, *Kuşeyri Risâlesi*, 179.

134 Cürçânî, *Ta'rifât*, 62-63.

135 Süleyman Uludağ, “Havâtır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 16: 526.

136 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 263.

137 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 569.

*Onun işleridir şer'a muhâlif
Atar şer işleri bir bir murâdif*

*Bu insâna çok eder hileler ol
Gelir sûret-i haktan hem bulur yol¹³⁸*

2.2.10. Vatan

Tasavvuftaki terim anlamıyla vatan, sâlikin hâlinin istikrâr bulduğu noktadır. Bu anlamda havâtırdan farklıdır. Havâtır, bir anda olur ve biter. Vatan ise ortaya çıkar, gerçekleşir ve yerleşir İnsan rûhunun bu âleme gelmeden önce istikrâr bulduğu yer, rûhlar âlemi idi. Geçici olarak bu âleme gelen rûhlar, aslı vatanlarına hasret duyar.¹³⁹ Nakşibendilik'te beşerî sıfatlardan sıyrılıp, ilâhi sıfatlarla muttasıf olma anlamına gelen “sefer der vatan” bu tarikatın temel prensiplerinden biridir. Dünya üzerinde bedenen yolculuk yapan insan, aslında rûhen de sürekli seyr hâlinindedir. Özellikle seyr u sülûk yolundaki sâlik, her daim bâtıldan Hakk'a, kötülükten iyiliğe, yanlıştan doğruya hareket eder. Bu anlamda tasavvuftaki vatan anlayışının statik değil, dinamik bir yönünün olduğunu söylemek mümkündür.

Vatanın ne olduğuna dair Terzi Baba muhtelif öngörülerde bulunur. Ona göre kul için aslı vatan, kabir evi olabilir. Dolayısıyla bu yolculukta tedârikli olmak gerekir. Ona göre, ehlullâh'ın kabul ettiği vatan, âlem-i ervâh olabilir. Ya da diğer bütün âlemlerin esası mutlak gayb âlemi olabilir der. Terzi Baba'nın belirtilen hususa dair dile getirdiği görüşler şöyledir:

*Vatandandır dediler kabir evi de
Tedârikli sever ki ona gide*

*Veyâhud âlem-i ervâhtır ol yer
Kim ehlüllâh ona dahî vatan der*

*Dediler âlem-i lâhut dahî hem
Oradadır nice rûhların yeri hem¹⁴⁰*

2.2.11. Mâsiva

Sözlükte “şey” anlamına gelen “mâ” ile başka anlamına gelen “sivâ” kelimesinden türetilmiş olan mâsivâ tabiri, Allah'tan başka her şey demektir.¹⁴¹

138 Erzincâni, *Kenzü'l-Miftâh*, 18.

139 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 559-560.

140 Erzincâni, *Kenzü'l-Miftâh*, 8.

141 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 348.

Terzi Baba nefis, şeytan, dünya sevgisi ve kötü arkadaşı kişinin en büyük düşmanı olan mâsivâdan kabul eder ve bunlardan kaçınılması gerektiğini öğütler. Terzi Baba, ayrıca dünyanın lüzumsuz işlerine bel bağlayan nice insanların ömürlerini boşa tükettiğine dikkat çeker. Bu anlamda o, Mevlâ ile dünya sevgisinin kalpte bir arada olamayacağını şu ifadelerle zikreder:¹⁴²

*Adüvvünüzdür buyurdu Allah
Size düşmân bilin bunları her gâh*

*Biri nefis biri şeytândır ânın
Kötü yârânbirisi dünyâ ânın*

*Büyük düşmân durur emmâre-i nefsin
Muhâlif ol erîşe anâ kahrın*

*Bu şeytâna edem dersin adâvet
Çalış zikret dahî istikamet*

*Kötü yârâna olma hiç mukârin
Adâvet edîserdir sanâ yârîn*

*Adüvdür cümleye bu hubb-i dünyâ
Nice adamlar eder ömrünü ifnâ¹⁴³*

*İkisi cem olup durmazlar aslâ
Onlardır hubb-i dünyâ hubb-i Mevlâ¹⁴⁴*

Terzi Baba'nın tasavvufî anlayışına bakıldığında dünyanın bir amaç değil, araç olduğu anlaşılmaktadır. Ona göre, Hak Teâlâ kullarının ihtiyaçlarını gidermek için dünyayı halk etmiştir. Dolayısıyla insan, dünyada asgari ihtiyacı ölçüsünde istifade etmelidir. Sadece dünya için yaratılmış gibi davranmamalıdır. Terzi Baba'nın bahse konu olan düşüncelerinin ifadesi ise şöyledir: “*Bizi dünyâ için halketmedi Hak/ Onu bizim için halketti mutlak*”¹⁴⁵

Fiil ve düşüncelerinde fânî olana değil de bâkî olana önem veren Terzi Baba, dünyayı âlem-i suğrâ, ahreti âlem-i kübrâ olarak nitelendirir.¹⁴⁶ Mutasavvıfımız bu anlamda ehl-i dünyâ olan kimsenin kalbinde Hubb-ı Mevlâ'nın kaybolacağını belirtir.¹⁴⁷

142 Erzincânî, *Kenzü'l-Miftâh*, 5-6.

143 Erzincânî, *Kenzü'l-Miftâh*, 5.

144 Erzincânî, *Kenzü'l-Miftâh*, 6.

145 Erzincânî, *Kenzü'l-Miftâh*, 25.

146 Erzincânî, *Kenzü'l-Miftâh*, 61.

147 Erzincânî, *Kenzü'l-Miftâh*, 63.

SONUÇ

XIX. yüzyıl Anadolu'nun mânevî mimarlarından Muhammed Vehbî Hayyât Erzincânî, terzilik mesleği ile iştiğâl ettiği için yaşadığı bölgede “Terzi Baba” ismiyle meşhur olmuştur. Nakşibendiyye tarikatının Hâlidîyye koluna mensup bir şeyh olan Terzi Baba'nın en dikkat çeken yönü, eserinde belirttiği üzere ledünnî ilme sahip olmasıdır. Maddî imkânsızlıklar sebebiyle her ne kadar zâhirî ilimleri kesb edememiş olsa da eserindeki düşüncelerinde, ondaki vehbî ilmin yansımaları görülmektedir.

Terzi Baba'nın tasavvufî hayatını iki dönem hâlinde ele alacak olursak, o, gençlik yıllarında Kâdiriyye, kırk yaş ve sonrasında ise Nakşibendiyye tarikatı müntesibi olmuştur. Nitekim Terzi Baba kırk yaş civârında iken, Erzincan'a teşrif eden Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin talebesi Abdullah Mekki vasıtasıyla Nakşibendiyye tarikatına intisâb etmiştir. Bâtınî ilimlerdeki istidâdı ile seyr u sülûkunu tamamladıktan sonra hilâfet almış ve tasavvufî faaliyetleri ile Nakşîliğin Hâlidî kolunun Anadolu topraklarında yayılmasına öncülük etmiştir. Lelebici Baba, İrşâdî Baba ve Abdülbâkî Baba gibi zevâtı da yetiştiren Terzi Baba, kendisinden sonra mezkûr şahıslar vasıtasıyla Hâlidîliğin neşvünema bulmasında etkili olmuştur.

Mutasavvıflar, yazdıkları eserlerin halk nazarında tesirli olması için şiir, mûsikî, edebiyat vb. ilim dallarından istifade etmişlerdir. Terzi Baba da şiiri tebliğinde vâsıta olarak kullanan şâir mutasavvıflarımızdan biridir. Bu anlamda Terzi Baba, gönül dünyasında edindiği rûhî tecrübeyi şeriat, tarikat, hakikat çerçevesinde *Kenzü'l-Miftâh* adlı eserinde şiirsel anlatımla bazen sembol ifadelerle, bazen de âyet ve hadisleri referans göstererek irfân geleneğine uygun biçimde lisân-ı hâl ile açıklamıştır. Bu yönüyle o, tasavvufî izahlarında şiiri ustalıkla kullanan Yûnus Emre ve Ümmî Sinân gibi şahsiyetlere benzetilebilir.

İnsanların rûhî tatminsizlikleri nedeniyle yaşadıkları stres, bunalım, çatışma ve şiddetin egemen olduğu günümüz dünyasında mânevî boşluğu doldurmak için, Terzi Baba gibi hem kendi dönemine hem de günümüze ışık tutabilecek gönül ehli insanları yakından tanımaya ihtiyaç vardır. Bu anlamda Anadolu coğrafyası, günümüz insanına ve gelecek nesillere rehberlik edebilecek şahsiyetleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu anlamda yapılması gereken, Terzi Baba gibi kendi öz değerlerimizle yetişen ilim, fikir ve gönül insanlarını yakından tanımak ve bunu sonraki nesillere en doğru şekilde aktarmak olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Albayrak, Nurettin. “Terzi Baba (ö. 1264/1848)”. *Sahâbeden Günümüze Allah Dostları*. 9: 95-98. İstanbul: Şûle Yayınları, 1996.
- Albayrak, Nurettin. “Terzi Baba”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40: 521-522. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Ankarâvî, İsmâil. *Minhâcü'l-Fukarâ*. Haz. Saadettin Ekici. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Asım Efendi. *Kâmus Tercümesi*. İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1305.
- Aşçı İbrâhim Dede. *Çok Yönlü Bir Sûfinin Gözüyle Son Dönem Osmanlı Hayatı Aşçı Dede'nin Hatıraları*. Haz. Mustafa Koç - Eyüp Tanrıverdi. İstanbul: Kitabevi Yayıncılık, 2006.
- Azamat, Nihat. “Aşçı İbrâhim Dede Mecmuası”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3: 546-547. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Bağdatlı İsmâil Paşa. *Hediyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*. 2 cilt. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951.
- Bursalı Mehmed Tâhir Efendi. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333.
- Er, Şaban. *Erzincanlı Terzi Baba Hayyat Muhammed Vehbî Külliyyâtı*. İstanbul: Kutup Yıldızı Yayınları, 2014.
- Fatsa, Mehmet. *Tasavvufta Mekkî Kolu*. İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2000.
- Haydarizâde İbrâhim Fasih Efendi. *Mecd-i Talid (Büyük Doğuş)*. Haz. Yakup Çiçek. İstanbul: Umran Yayınları, ts.
- Hayyât Vehbî Erzincânî. *Kenzü'l-Miftâh*. İstanbul: Urfâvî el-Hâc Halîl Efendi Tâş Destgâhları, 1286/1869.
- İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî. *Keşfü'l-Hafâ*. Beyrut 1405.
- Kâşânî, Abdürrezâk. *İstîlâhâtü's-Sufiyye Sûfilerin Kavramları*. Bursa: Bursa Akademi Yayınları, 2014.
- Kâşânî, Abdürrezâk. *Letâifü'l- 'alâm fî işârâtı ehli'l-ilhâm Tasavvuf Sözlüğü*. Trc. Ekrem Demirli. İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.
- Kelâbâzî. *et-Ta'arruf li mezhebi ehli't-tasavvuf, Doğuş Devrinde Tasavvuf*, Trc. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992.

- Kılıç, Mahmud Erol. *İbn Arabî Düşüncesine Giriş Şeyh-i Ekber*. İstanbul: Sûfi Kitap, 2013.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. *Kuşeyrî Risâlesi*. Haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1999.
- Muhammed b. İsmâil el- Buhârî. *es-Sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Özköse Kadir - Halil İbrahim Şimşek. *Altın Silsile'den Altın Halkalar*. Ankara: Nasihat Yayınları, 2009.
- Seyyid Şerif Cürcânî. *Ta'rifât Tasavvuf Istilâhları*. Trc. Abdülaziz Mecdî Tolun. Haz. Abdurrahman Acer. İstanbul: Litera Yayınları, 2014.
- Şafak, Yakup. "Terzi Baba'nın Miftâhu'l-Kenzi'nin Aslı Mensûr mudur?". *Yedi İklim* 5 /42 (Eylül 1993): 72-74.
- Şahin, Tahir Erdoğan. *Anadolu'nun Tarihi Akışı İçerisinde Siyasi Ekonomik Sosyal ve Kültürel Açından Erzincan Tarihi*. Erzincan: Hayra Hizmet ve Dayanışma Vakfı Yayınları, 1987.
- Şimşek, Halil İbrahim. *Halil Hamdi Dağistânî Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. Çorum: Hitit Kitap Yayınevi, 2014.
- Uludağ, Süleyman. "Havâtır". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16: 526. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1999.
- Vassâf, Hüseyin. *Sefîne-i evliyâ-yı ebrâr fî şerh-i esmâr-ı esrâr*. Yazma Bağışlar, 2305-2309. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. *Tasavvuf Mes'eleleri*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1997.
- Yurt, Vehbi. *Terzi Baba ve Erzincan*. İstanbul: Birun Yayıncılık, 2011.

Yayın İlkeleri

1. *ilahiyat tetkikleri dergisi*, ulusal ve uluslararası düzeyde bilimsel niteliklere sahip özgün makale, derleme makale, yayım değerlendirme ve bilimsel toplantı çalışmalarını yayımlayarak ilahiyat alanında ulusal ve uluslararası bilgi birikimine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Dergimizde Türkçe, Arapça ve İngilizce dillerinde ilahiyat (dinî araştırmalar ve İslâm araştırmaları) ve sosyal bilimler alanlarında özgün makalelerle birlikte derleme makale, yayım değerlendirme ve bilimsel toplantı tanıtımları yayımlanmaktadır.

2. *ilahiyat tetkikleri dergisi*, yılda iki kez (30 Haziran - 31 Aralık) yayınlanan hakemli bir dergidir. Haziran sayısı için makale gönderim son tarihi 15 Mart, Aralık sayısı için 15 Eylül olarak belirlenmiştir. Belirtilen tarihlerden sonra gönderilen çalışmalar, bir sonraki sayı için değerlendirmeye alınır. Dergiye gönderilen yazıların yayınlanıp yayınlanmayacağı konusunda son gönderim tarihinden itibaren en geç üç ay içerisinde karar verilir ve çalışma sahibi bilgilendirilir.

3. *ilahiyat tetkikleri dergisinin* yayım dili Türkçedir. Ayrıca Arapça ve İngilizce bilimsel çalışmalar da yayınlanır. Diğer dillerdeki çalışmalara Yayın Kurulu karar verir. Makaleler, Türkçe olarak öz (en az 120 kelime), anahtar kelimeler (en az 5 kavram)'dan oluşmalı, ayrıca İngilizce başlık, İngilizce abstract (en az 120 kelime), keywords (en az 5 kavram) ve Extended Summary (en az 750 kelime)'den oluşmalıdır. Makale İSNAD atıf sistemine göre hazırlanan kaynakça içermelidir. Extended Summary (geniş özet), hakemler tarafından yayınlanmasına karar verilen makaleler için daha sonra yazardan talep edilecektir.

4. Dergide yayınlanacak makaleler, öncelikle kendi alanlarına uygun araştırma yöntemleri kullanılarak hazırlanmış özgün ve akademik çalışmalar olmalıdır. Ayrıca bilimsel alana katkı niteliğindeki çeviriler, kitap ve sempozyum tanıtım, eleştirisi ve değerlendirmeleri de kabul edilir. Çeviri eserlerin yayınlanması için eseri yayınlayan kurumdan izin belgesinin ibrazı mecburidir.

5. Dergiye gönderilen çalışmalar, başka yerde yayınlanmış ya da yayınlanmak üzere gönderilmiş olmamalıdır. Bu durumdan kaynaklanacak sorunlarla ilişkili hukuki sorumluluk, yazara aittir.

6. Tebliğden üretilen makalelerin işleme alınabilmesi için yazarın “Çalışmam, yayınlanmamıştır veya yayınlanmayacaktır.” şeklinde ıslak imzalı taahhütname doldurarak

sisteme yüklemesi gereklidir. Duplication / Tekrar Yayın / Bilimsel Yanıltma / Çoklu Yayın, suçtur. TÜBİTAK Yayın Etik Kurulu'na göre duplikasyon, aynı araştırma sonuçlarını birden fazla dergiye yayım için göndermek veya yayınlamaktır. Bir makale önceden değerlendirilmiş ve yayınlanmışsa bunun dışındaki yayınlar duplikasyon sayılır.

7. Yazarlardan kitap değerlendirmesi ve sempozyum tanıtımı türündeki çalışmaları için de İngilizce başlık, abstract ve keywords istenmektedir.

8. Bir sayıda aynı yazara ait (telif veya çeviri) en fazla bir çalışma yayınlanabilir.

9. Yayınlanan makaleler için yazara telif ücreti ödenmez.

10. Yazardan makale başvuru ücreti alınmaz.

11. Yazardan yayın ücreti alınmaz.

12. Yayınlanan çalışmanın bilimsel ve hukuki her türlü sorumluluğu yazar(lar)ına aittir.

13. Yayınlanan çalışma, daha önce sunulan bir tebliğ ise veya yazı tezden üretilmişse çalışmada bu durum mutlaka belirtilmelidir.

14. Yayınlanmak üzere kabul edilen yazıların bütün yayın hakları Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne aittir.

15. Burada belirtilmeyen hususlarda karar yetkisi, *ilahiyat tetkikleri dergisi* Yayın Kurulu'na aittir.

16. Üniversiteler Yayın Yönetmeliğinin 6. maddesi uyarınca yazıların, dil, üslup ve içerik yönünden ilmi ve hukuki her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir. Açıklanan görüşler, *ilahiyat tetkikleri dergisi* Yayın Kurulunu herhangi bir şekilde bağlamaz.

17. *ilahiyat tetkikleri dergisi*, atıf ve kaynakça yazımında İSNAD atıf sisteminin kullanılmasını şart koşmaktadır.

18. *ilahiyat tetkikleri dergisi*'nde yayımlanması kabul edilen yazıların telif hakkı Dergi Editörlüğü'ne devredilmiş sayılır.

19. *ilahiyat tetkikleri dergisi*'nde yayınlanan makaleler iThenticate intihal tespit programıyla taranmaktadır.

20. Yayınlanmasına karar verilen makaleler için yazarlar tarafından ORCID numarası alınması gerekmektedir. (<https://orcid.org>)

21. Arap dilinde yazılan makalelerin, Arapça kaynakça yanında ikinci bir latinize edilmiş kaynakçaya sahip olması zorunludur.

Makale yazım kuralları için bakınız: <http://dergipark.gov.tr/ilted/page/2664>

